

## Σοφιστές, ρητορική και φιλοσοφία

Χλόη Μπάλλα

Στη διεθνή βιβλιογραφία των τελευταίων χρόνων εμφανίζεται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον σχετικά με την ανάδυση της έννοιας της φιλοσοφίας, της διάκρισης των φιλοσόφων ως χωριστής κατηγορίας και του χρέους τους στην αρχαϊκή παράδοση των σοφών και της σοφίας. Ως ενδεικτικό παράδειγμα αυτού του ενδιαφέροντος αναφέρουμε τη μονογραφία του Christopher Moore με τον χαρακτηριστικό τίτλο *Calling Philosophers Names*, ο οποίος αναφέρεται βεβαίως στην επιφύλαξη με την οποία αντιμετωπίστηκαν οι πρώτοι φιλόσοφοι στην αρχαία Ελλάδα. Αφήνοντας κατά μέρος τη συνολική προσέγγιση του βιβλίου, παραθέτουμε μια διαπίστωση (που δεν απέχει πολύ από εκείνην που χαρακτηρίζει και την προσέγγιση του Hadot, στο μεταφρασμένο και στα ελληνικά βιβλίο του *Τι είναι η αρχαία φιλοσοφία*).<sup>1</sup>

Παραθέτω μια ενδεικτική διατύπωση από το βιβλίο του Moore, η οποία μας βοηθάει να πιάσουμε το νήμα και από την προηγούμενη διάλεξη, της Μελίνας Ταμιωλάκη, για τον Ξενοφώντα:

The term *philosophoi* referred first to people who, because they were seen always to be concertedly discussing and studying fundamental social, psychological, and cosmological matters, were thought to be striving to be *Sophoi*, the political and life advisors famous from the early sixth century BCE. In none of these uses does the word *philosophoi* or its cognates obviously mean “intellectual cultivators” or “lovers of wisdom,” even if those to whom the term is applied could on occasion be truly described in such ways. The focus tends to be on something more concrete: making

<sup>1</sup> Σε σχέση με τη συνολική προσέγγιση αυτού του κύκλου διαλέξεων αξίζει βεβαίως να αναφερθεί ότι μιλώντας για φιλοσοφία, τόσο ο Moore όσο και ο Hadot την αντιμετωπίζουν, όπως έχει επισημάνει και ο Michael Frede, ως ένα ιστορικό φαινόμενο που αφορά την ιστορία της αρχαίας Ελλάδας.

judgments about the best life; deliberating about politically salient questions before action on their basis is necessary; reasoning from cosmic structure to medical application; competing about ethical or psychological or epistemological matters; reflecting profoundly on political constitutions; and, eventually, tracing out paths around complicated life obstacles.

Christopher Moore, *Calling Philosophers Names*, 2021.

Στη δική μου συμβολή στον διάλογο αυτού του κύκλου διαλέξεων θα ήθελα να εστιάσω στη σημασία του Σωκράτη ως μορφής που κατά κάποιον τρόπο αλλάζει τους όρους της συζήτησης. Περνάω, λοιπόν, στη γνωστή ρήση του Κικέρωνα, στις *Τουσκουλανικές Διατριβές*, κατά την οποία ο Κικέρων κατέβασε τη φιλοσοφία από τον ουρανό στη γη. Η άποψη αυτή συνάδει και με την προσέγγιση του Πλάτωνα, εκ πρώτης όψεως ίσως και με του Αριστοτέλη, ο οποίος συνδέει τον Σωκράτη με τη στροφή στην ηθική, ενώ τον κρατάει τελείως έξω από την εμβληματική περιγραφή των απαρχών της φιλοσοφίας, μιας φιλοσοφίας που ωστόσο συνδέεται με τη στοχοθεσία της παραγωγής της προϊστορίας των τεσσάρων προφανώς αριστοτελικών αιτίων στο Α των *Μετά τα φυσικά*.

Για την περίπτωση του Πλάτωνα, για τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο ο Πλάτων ενισχύει ή καλύτερα προοικονομεί τη διαπίστωση του Κικέρωνα, ιδιαίτερη αξία έχει η λεγόμενη «πνευματική αυτοβιογραφία», που ο ίδιος αποδίδει στον Σωκράτη στον *Φαίδωνα*. Στο κείμενο αυτό, ο Σωκράτης περιγράφει την απογοήτευση που αισθάνθηκε όταν κάποιος (ορισμένοι, όπως θα δούμε παρακάτω, ταυτίζουν τον ανώνυμο αυτόν εισηγητή με τον δάσκαλό του τον Αρχέλαο) του έδωσε το βιβλίο του Αναξαγόρα, το οποίο υποτίθεται ότι εξηγούσε πώς ο νους είναι υπεύθυνος για την τάξη του κόσμου. Η κριτική του Σωκράτη στον Αναξαγόρα έχει ως εξής:

[...] καθώς προχωρούσα στην ανάγνωση, είδα έναν άνθρωπο που δεν χρησιμοποιεί καθόλου τον νου ούτε αποδίδει σε κάποιες αιτίες την τάξη των πραγμάτων, αλλά ως αιτίες αναφέρει τον αέρα, τον αιθέρα και το νερό και πολλά άλλα παράλογα. Αυτό που κάνει μου φαίνεται πανομοιότυπο σαν να έλεγε κάποιος ότι ο Σωκράτης όσα κάνει τα κάνει με νου και έπειτα, επιχειρώντας να προσδιορίσει τις αιτίες των πράξεων μου, να πει ότι για αυτόν τον λόγο κάθομαι εδώ [στο κελί μου], γιατί το σώμα μου αποτελείται από οστά και νεύρα... Τα οστά αιωρούνται στα σημεία συναρμογής τους, τα νεύρα χαλαρώνουν και τεντώνονται και με κάνουν

ικανό να κάμπτω τώρα τα μέλη μου. Και επειδή έκαμψα τα μέλη μου, για αυτήν την αιτία κάθομαι εδώ... Έτσι όμως αποφεύγει να πει την πραγματική αιτία, ότι δηλαδή, αφού οι Αθηναίοι θεώρησαν καλύτερο (βέλτιον) να με καταδικάσουν, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο θεώρησα και εγώ καλύτερο και δικαιότερο να μείνω εδώ και να υποστώ την ποινή που θα μου επιβάλουν. Γιατί, μα την αλήθεια, πιστεύω ότι αυτά τα νεύρα και αυτά τα οστά θα ήταν από καιρό στα Μέγαρα ή στη Βοιωτία, ωθούμενα από κάποια αντίληψη του βέλτιστου, αν δεν θεωρούσα ότι είναι πιο δίκαιο και πιο ωραίο, αντί να αποδράσω και να εξοριστώ, να υποστώ την ποινή που η πόλη μου επιτάσσει. Είναι, λοιπόν, παράλογο να ονομάζει κανείς αίτια τέτοιου είδους πράγματα. Αν βέβαια κάποιος έλεγε ότι χωρίς τα οστά και τα νεύρα και όλα τα παρόμοια που έχω δεν θα ήμουν σε θέση να κάνω όσα θεωρώ σωστό να κάνω, θα έλεγε την αλήθεια. Θα ήταν όμως ασυγχώρητη επιπολαιότητα το να πει κανείς ότι κάνω όσα κάνω εξαιτίας αυτών των πραγμάτων [των οστών και των νεύρων], και ότι κάνω κάτι με νου αλλά όχι εξαιτίας της επιλογής του βελτίστου. Αυτό θα σήμαινε ότι δεν μπορεί κανείς να διακρίνει ότι άλλο πράγμα είναι ο προσδιορισμός του πραγματικού αιτίου και άλλο εκείνο χωρίς το οποίο δεν θα μπορούσε να υπάρξει αίτιο. Εκείνο μου φαίνεται ότι ψάχνουν οι περισσότεροι ψηλαφώντας στο σκοτάδι, και το ονομάζουν λανθασμένα «αίτιο». Γι' αυτό και κάποιος τοποθετεί τη Γη σε μια δίνη και λέει ότι είναι ακίνητη γιατί στηρίζεται στον ουρανό – και κάποιος άλλος την παρομοιάζει με πλατιά σκάφη που στηρίζεται στον αέρα. Τη δύναμη όμως που τοποθετεί τα πάντα στην καλύτερη δυνατή θέση δεν την αναζητούν ούτε της αποδίδουν κάποια δαιμονία ισχύνη... ούτε θεωρούν ότι το άγαθόν και δέον συνδέει και συνέχει τα πάντα. Εγώ για να μάθω πώς τέλος πάντων είναι μια τέτοια αιτία θα γινόμουν μετά χαράς μαθητής οποιουδήποτε. Επειδή όμως την στερήθηκα, αφού ούτε μόνος μου κατάφερα να τη βρω ούτε από άλλον να τη μάθω, θα ήθελες τώρα να σου εκθέσω πώς ξεκίνησα το δεύτερο ταξίδι μου στην αναζήτηση της αιτίας;

Πλάτων, Φαίδων 98c-99d, μτφ. Β. Κάλφας.

Το κείμενο αυτό μας ενδιαφέρει επειδή συνιστά τεκμήριο ακριβώς της κίνησης που αποδίδει στον Σωκράτη ο Κικέρων· όχι της εγκατάλειψης της μελέτης του φυσικού κόσμου αλλά της αναπλαισίωσής του με τη βοήθεια «ηθικών» εννοιών (εν προκειμένω κρίσιμη είναι η επίκληση στην έννοια του αγαθού). Αρκετά διαφορετική, αλλά ωστόσο αρκετά συναφής, είναι στο σημείο αυτό η στάση του Ξε-

νοφώντα. Στο τέταρτο βιβλίο των Απομνημονευμάτων αυτός ο λιγότερο μελετημένος, τουλάχιστον από τους φιλοσόφους, Σωκρατικός υπογραμμίζει την απόσταση που διατηρούσε ο δάσκαλός του από «υλιστές» (χρησιμοποιώντας έναν αναχρονισμό) σαν τον Αναξαγόρα:

*“Ὅλως δὲ τῶν οὐρανίων, ἢ ἕκαστα ὁ θεὸς μηχανᾶται, φροντιστὴν γίγνεσθαι ἀπέτρεπεν· οὔτε γὰρ εὐρετὰ ἀνθρώποις αὐτὰ ἐνόμιζεν εἶναι οὔτε χαρίζεσθαι θεοῖς ἂν ἠγείτο τὸν ζητοῦντα ἃ ἐκεῖνοι σαφηνίσαι οὐκ ἐβουλήθησαν. κινδυνεύσαι δ’ ἂν ἔφη καὶ παραφρονήσαι τὸν ταῦτα μεριμνῶντα οὐδὲν ἦττον ἢ Ἀναξαγόρας παρεφρόνησεν ὁ μέγιστος φρονήσας ἐπὶ τῷ τὰς τῶν θεῶν μηχανὰς ἐξηγεῖσθαι.*

Ξενοφών, Απομνημονεύματα 4.7.6.

4

Η διαφορά του Ξενοφώντα από τον Πλάτωνα βρίσκεται στην αποτίμηση της συμβολής του Αναξαγόρα· για τον Ξενοφώντα, ο Σωκράτης καταδίκασε συλλήβδην τη φυσική φιλοσοφία, ενώ αντίθετα για τον Πλάτωνα έβλεπε πράγματι σε αυτήν μια ευκαιρία σύγκλισης με τα πιο θεμελιώδη ηθικά ζητήματα (έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον το γεγονός ότι ο Ξενοφών στο δεύτερο βιβλίο αποδίδει στον Σωκράτη ένα επιχείρημα υπέρ του δημιουργισμού, στη σύλληψή του αρκετά συγγενές με εκείνο που δεν πρόλαβε να δει ο πλατωνικός Σωκράτης στον Φαίδωνα, ενώ τελικά υποδέχεται στον Τίμαιο). Όμως το σημείο που με ενδιαφέρει εδώ είναι το πώς και οι δύο «Σωκρατικοί», ο Πλάτων δηλαδή και ο Ξενοφών, προσπαθούν να υπερασπιστούν τον δάσκαλό τους απέναντι σε μια προκατάληψη που πιθανότατα συνδεόταν με τη δική του μαθητεία (την οποία κανείς τους ποτέ δεν αναφέρει) στον Αρχέλαο, στον οποίο η αρχαία παράδοση αποδίδει τη στροφή προς την ηθική.

*Ἀρχέλαος Ἀθηναῖος ἢ Μιλήσιος, πατρὸς Ἀπολλοδώρου, ὡς δέ τινες, Μίδωνος, μαθητῆς Ἀναξαγόρου, διδάσκαλος Σωκράτους. οὗτος πρῶτος ἐκ τῆς Ἰωνίας τὴν φυσικὴν φιλοσοφίαν μετήγαγεν Ἀθήνας καὶ ἐκλήθη φυσικός, παρὸ καὶ ἔληξεν ἐν αὐτῷ ἡ φυσικὴ φιλοσοφία, Σωκράτους τὴν ἠθικὴν εἰσαγαγόντος.*

D.L. 2.16 =60 A I DK, part

Η σύνδεση (αλλά και η αποσύνδεση) αυτή γίνεται ακόμη πιο ενδιαφέρουσα υπό το φως μιας μαρτυρίας που απέδιδε στον Αρχέλαο την άποψη ότι ο νους δεν είχε ευθύνη για τη διάταξη του κόσμου, μια άποψη δηλαδή διαμετρικά αντίθετη από εκείνην που αποδίδουν στον μαθητή του τον Σωκράτη οι μαθητές του (ο Ξενο-

φών στα Απομνημονεύματα, ενώ ο Πλάτων πιο υπαινικτικά στον Φαίδωνα). Η σχετική μαρτυρία είναι η εξής:

*ἀέρα καὶ νοῦν τὸν θεόν, οὐ μέντοι κοσμοποιὸν τὸν νοῦν.*

Aët. 1.7.14 = 60 A 12 DK

Αυτή η σύνδεση ή γενεαλογία έχει μεγάλη σημασία όχι μόνο για τον ρόλο του Σωκράτη στην εξέλιξη της φιλοσοφίας (έναν ρόλο που μοιραία θα μας διαφεύγει για πάντα, στο μέτρο που τη δική του σκέψη τη γνωρίζουμε μόνο από τους μαθητές του και σε κάποιον όπως κάποιος θα έλεγαν πιο περιορισμένο βαθμό και από τον Αριστοφάνη), αλλά κυρίως για τη διάκριση φιλοσοφίας και σοφιστικής (και ρητορικής, που είναι το θέμα στην κατανόηση του οποίου επιχειρεί να συμβάλει η δική μου εισήγηση). Αυτό που θέλω να υποστηρίξω είναι ότι η μαθητεία του Σωκράτη στον Αρχέλαο που αποτυπώνεται, όπως έχει δείξει σε πρόσφατες μελέτες του ο Gabor Betegh<sup>2</sup> στις Νεφέλες του Αριστοφάνη, είναι τελικά καθοριστική για τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε αυτές τις διακρίσεις. Θεωρώντας πάνω κάτω δεδομένη την εξοικείωση με το αριστοφανικό κείμενο στο κοινό του σεμιναρίου μας, στη συνέχεια της παρουσίασής μου θα ήθελα να αναδείξω τον ρόλο αυτού του κειμένου για την αντίληψή μας σχετικά με το τι συνιστά σοφιστική παράδοση, αλλά και το πώς διακρίνεται από αυτήν ο Σωκράτης.

Για την περίπτωση της μαθητείας του Σωκράτη στον Αρχέλαο, θα ήθελα να επισημάνω, ακολουθώντας και πάλι τον Betegh, ότι σε αυτήν την κωμωδία αποδίδεται στον Σωκράτη μια διδασκαλία που ενθαρρύνει την κυριαρχία της φυσικής παρότρυνσης έναντι των συμβάσεων του νόμου.

*πάρεμι' ἐντεῦθεν εἰς τὰς τῆς φύσεως ἀνάγκας. ἤμαρτες, ἠράσθης, ἐμοίχευσάς τι, κᾶτ' ἐλήφθης. ἀπόλωλας· ἀδύνατος γὰρ εἶ λέγειν. ἐμοὶ δ' ὀμιλῶν χρῶ τῇ φύσει, σκίρτα, γέλα, νόμιζε μηδὲν αἰσχρόν.*

Αριστοφάνης, Νεφέλαι, 1075-78.

<sup>2</sup> G. Betegh, “Socrate et Archélaos dans les Nuées”. In A. Laks & R. Saetta Cottone (eds.), *Comédie et philosophie, Socrate et les « présocratiques » dans les Nuées d’Aristophane*, 2013, Paris, 87-106 & G. Betegh, “Archelaos on Cosmogony and the Origins of Social Institutions”. In Victor Caston (ed.), *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 51, 2016.

Είναι αλήθεια ότι αυτή η διδασκαλία αποδίδεται από τον Αριστοφάνη στον Αδύναμο Λόγο (και έτσι μόνο με πολύ έμμεσο τρόπο στον Σωκράτη). Ωστόσο οι Αθηναίοι της εποχής εύκολα θα τη συνέδεαν με τη διδασκαλία του Αρχέλαου, ο οποίος θεωρείται μάλλον ο εισηγητής της διάκρισης νόμου και φύσεως:

*καὶ τὸ δίκαιον εἶναι καὶ τὸ αἰσχρὸν οὐ φύσει ἀλλὰ νόμῳ.*

Archelaus LM D22 (< A1) Diog. Laert. 2.16.

Ενώ, λοιπόν, στην ιστοριογραφία της φιλοσοφίας (ο ρόλος μελετητών όπως ο Guthrie σε ένα τέτοιο θέμα είναι καταλυτικός) η αξιοποίηση της αντίθεσης νόμου και φύσεως για να υποστηριχθεί η άποψη ότι το δίκαιο είναι αποτέλεσμα μιας καταπιεστικής σύμβασης που είναι ξένη προς τη φύση του ανθρώπου αντιμετωπίζεται ως χαρακτηριστικά σοφιστική, μια πιο προσεκτική μελέτη των πηγών, σύμφωνη και με την πρόσφατη διεθνή έρευνα,<sup>3</sup> αναδεικνύει τον ρόλο, τη διαμεσολάβηση συγγραφέων όπως ο Πλάτων στην καλλιέργεια αυτής της εντύπωσης – μιας εντύπωσης που υπηρετεί την απολογητική του στοχοθεσία υπέρ του δασκάλου του (η οποία με τη σειρά της λαμβάνει πολύ σοβαρά υπόψη της την εικόνα που είχε καλλιεργήσει για τον δάσκαλό του ο Σωκράτης· η αξία αυτής της εικόνας συχνά υποβαθμίζεται, από όσους θεωρούν πως ο Αριστοφάνης απλώς επέλεξε τον Σωκράτη ως προσωπείο σοφιστών όπως ο Πρωταγόρας – όμως αυτή η υπόθεση είναι προβληματική, αν μη τι άλλο στο μέτρο που θεωρεί δεδομένο, αρκετά αναχρονιστικά, ότι η διάκριση φιλοσόφου θα ήταν διαθέσιμη και προφανής στον ίδιο τον Αριστοφάνη).

Προς επίρρωση αυτής της πρότασης μπορούμε να σκεφτούμε ότι η διδασκαλία που αποδίδει ο Πλάτων στον Καλλικλή δεν αντιστοιχεί σε επιχειρήματα που συναντάμε στα σωζόμενα αποσπάσματα των σοφιστών· από αυτή την άποψη, αντί να θεωρούμε ότι ο Καλλικλής αποκρυσταλλώνει μια σοφιστική διδασκαλία (στην πραγματικότητα μάλιστα, στο κείμενο του Γοργία εκείνος είναι που κατηγορεί τον Σωκράτη για αξιοποίηση της διάκρισης στην επιχειρηματολογία), μπορούμε να σκεφτούμε ότι εκπροσωπεί τις απόψεις που όχι μόνο ο Αριστοφάνης, αλλά κυρίως και το κοινό του, θα συνέδεαν με τον ίδιο τον Σωκράτη (από αυτήν την άποψη η «επινόηση» του Καλλικλή από τον Πλάτωνα υπηρετεί την απολογητική του ατζέντα).

<sup>3</sup> Βλ. σχετικά και το άρθρο μου Chloe Balla, «πέφυκεν πλεονεκτεῖν? Plato and the Sophists on Greed and Savage Humanity», *Polis* 35, 2018, 83-101.



Η απολογητική τακτική του Πλάτωνα επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό και την απέχθεια που έχει καλλιεργηθεί απέναντι στην αντιλογική πρακτική. Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία της Πολιτείας σχετικά με τη διάκριση ανάμεσα σε όσους ασκούν τον έλεγχο (προφανώς η παραπομπή αφορά τον ίδιο τον Σωκράτη) και σε όσους τους μιμούνται.

*οἶμαι γάρ σε οὐ λεληθέναι ὅτι οἱ μειρακίσκοι, ὅταν τὸ πρῶτον λόγων γεύωνται, ὡς παιδιᾶ αὐτοῖς καταχρῶνται, ἀεὶ εἰς ἀντιλογίαν χρώμενοι, καὶ μιμούμενοι τοὺς ἐξελέγχοντας αὐτοὶ ἄλλους ἐλέγχουσι, χαίροντες ὥσπερ σκυλάκια τῷ ἔλκειν τε καὶ σπαράττειν τῷ λόγῳ τοὺς πλησίον αἰεί.*

Πλάτων, Πολιτεία VII, 539b.

7

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, αυτό που έκανε τον Σωκράτη να διαφέρει (και ας σκεφτούμε πως αυτός είναι και ο Σωκράτης που παρουσιάζει ο Αριστοφάνης στις Νεφέλες του) από τους άλλους επαγγελματίες του λόγου ήταν το γεγονός ότι εκείνος δυσανασχετούσε με την αδυναμία των επιχειρημάτων να σταθούν σε ένα σημείο (ας θυμηθούμε την αναλογία με τα αγάλματα του Δαίδαλου που αξιοποιείται στον Ευθύφρονα, αλλά και στον Μένωνα: στο δεύτερο κείμενο η αέναη κίνηση σταματά χάρη στην πλατωνική παρέμβαση, καθώς ο λογισμός της αιτίας που συνδέεται με τις ιδέες είναι που δένει τα αγάλματα που επιχειρούν να ξεφύγουν (Ευθύφρων 11a· πβ. Μένων 97e).

Αν όμως απαλλαγούμε από την πλατωνική προκατάληψη για την τέχνη της αντιλογικής, αν επίσης συνειδητοποιήσουμε ότι οι ηθικά επικίνδυνες ιδέες που αποδίδει ο Πλάτων στον Καλλικλή δεν αντιστοιχούν σε θετική διδασκαλία των σοφιστών αλλά σε μια καταδικαστέα στάση (την οποία ο Θουκυδίδης, που οπωσδήποτε έχει υπόψη του ο Πλάτων γράφοντας τον Γοργία, αποδίδει στους Αθηναίους).

Όσον αφορά την αντιλογική πρακτική, υπάρχει σημαντικό περιθώριο, και πάλι άπαξ και απαλλαγεί από την πλατωνική προκατάληψη, να ιδωθεί, μαζί με την ορθοέπεια και την ευβουλία ως ένας από τους πυλώνες της σοφιστικής παιδείας. Αυτού του είδους η απαλλαγή μας επιτρέπει να δούμε με θετικό πρόσημο και την

αξία που αυτή η παρανοημένη παράδοση (που η ιστοριογραφία της φιλοσοφίας απομονώνει και υποβαθμίζει ως σοφιστική) δίνει στον ρόλο της εμπειρίας.<sup>4</sup>

Επιστρέφοντας στον τίτλο της εισήγησής μου «Σοφιστές, ρητορική και φιλοσοφία», δεν μπορώ παρά να αναρωτηθώ σε τι μέτρο οι διακρίσεις και οι κατηγορίες αυτές βοηθούν παρά συσκοτίζουν την έρευνά μας για την ανάδυση του φαινομένου της φιλοσοφίας στην ελληνική παράδοση. Η δική μου συμβολή περιορίστηκε στο να αναδείξει τον ρόλο που έπαιξε η μορφή ή καλύτερα η περσόνα του Σωκράτη όπως διασώζεται ή ίσως κατασκευάζεται (και με όλες τις επιφυλάξεις που πρέπει να έχει κανείς συνυπολογίζοντας το γραμματειακό είδος) στον Αριστοφάνη, και οι προσπάθειες των μαθητών του, του Ξενοφώντα και του Σωκράτη, στη διαμόρφωση αυτών των κατηγοριών – η μελέτη των οποίων παραμένει σημαντική για όποιον, όπως εμείς σε αυτό το σεμινάριο, επιθυμεί να ξανασκεφτεί το πώς κατασκευάστηκε ο κανόνας της φιλοσοφίας.

Κλείνω την παρουσίασή μου με μια επισήμανση που διαφοροποιεί την προσέγγισή μου από όσες στηρίζονται στην κατά τα άλλα εύλογη υπόθεση ότι ο Πλάτων χρησιμοποιεί τον Σωκράτη ως εκπρόσωπο, αν όχι ιδρυτή της φιλοσοφικής παράδοσης που ο ίδιος συνεχίζει. Σε αντίθεση με αυτή την παραδοχή, θεωρώ ότι ο Πλάτων καλεί το κοινό του να συνειδητοποιήσει και να σκεφτεί την κρίσιμη για την αυτοκατανόηση της φιλοσοφίας απόσταση που χωρίζει τον μαθητή από τον δάσκαλο. Ως ενδεικτική αυτής της επιλογής, θα ήθελα να επισημάνω μια διατύπωση από τις πρώτες σελίδες του Φαίδωνα που κατά τη γνώμη μου επιτρέπει να

<sup>4</sup> Ενδεικτική της προκατάληψής μας απέναντι σε αυτή τη διάσταση της σοφιστικής διδασκαλίας είναι η απουσία αναφοράς ή και αναγνώρισης στον Δάμωνα από τα κεφάλαια που συνήθως ανασυγκροτούν υποτίθεται τη σχετική παράδοση. Το κλίμα αυτό αρχίζει να αντιστρέφεται (βλ. χαρακτηριστικά τις παρατηρήσεις του Wallace: In many ways Damon's predecessor, Lasos was Greece's first great music experimenter and theorist, and an innovator in music and public performance. According to Souda (s.v.) he introduced Athens' annual dithyrambic contests, in 508/07 (the first year of the democracy) according to the Marmor Parium (46).

Souda also reports that he 'introduced speech contests' and wrote the first book about music. As a teacher, Lasos is said to have attracted young Pindar from Thebes. He wrote hymns and dithyrambs in new styles. ... He experimented with other sounds also, filling vessels with different amounts of liquid and striking them like a glass harmonica. According to [Arist] Chreiai fr. 1 Rose... when asked what was most important, he said 'experiment', peira. ... Empiricist, theorist, and composer, he was friendly with Athens' political elite; he taught; he wrote; and he promoted the civic uses and public performance of music, dithyrambic poetry, and rhetoric especially in the democracy (Wallace, *Reconstructing Damon: Music, Wisdom Teaching, and Politics in Perikles' Athens*, 4-5).



σκεφτούμε ότι τη στιγμή που πεθαίνει ο Σωκράτης το πεδίο της φιλοσοφίας, από τη σκοπιά του Πλάτωνα, παραμένει αχαρτογράφητο, δίνοντας μια πρόκληση στον ίδιο για να διεκδικήσει το «domain name» της.<sup>5</sup>

*οὔτε αὖ ἡδονὴ ὡς ἐν φιλοσοφίᾳ ἡμῶν ὄντων ὥσπερ εἰώθεμεν—καὶ γὰρ οἱ λόγοι τοιοῦτοί τινες ἦσαν—ἀλλ’ ἀτεχνῶς ἄτοπὸν τί μοι πάθος παρήν καὶ τις ἀήθης κρᾶσις ἀπὸ τε τῆς ἡδονῆς συγκεκραμένη ὁμοῦ καὶ ἀπὸ τῆς λύπης, ἐνθυμουμένῳ ὅτι αὐτίκα ἐκείνος ἔμελλε τελευτᾶν.*

Πλάτων, Φαίδων 59a

## Βιβλιογραφία

- Balla, Ch. 2007. “Plato and Aristotle on Rhetorical Empiricism”. *Rhetorica* 25: 73-85.
- Μπάλλα, Χ. «Φιλόμυθος αλλά όχι μυθολογικός. Τι δεν μπόρεσε να δει ο Σωκράτης», υπό δημοσίευση.
- Betegh, G. 2016. “Archelaus on Cosmogony and the Origins of Social Institutions”. In Victor Caston (ed.), *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 51.
- Betegh, G. 2013. “Socrate et Archélaos dans les Nuées”. In A. Laks & R. Saetta Cotton (eds.), *Comédie et philosophie, Socrate et les «présocratiques» dans les Nuées d’ Aristophane*. Paris. 87-106.
- Kerferd, G.B. 1950. “The First Greek Sophists” *The Classical Review* 64.1: 8-10.
- Livingstone, N. 2007. “Writing Politics: Isocrates’ Rhetoric of Philosophy” *Rhetorica* 25: 15-34.
- Moore, Ch. 2021. *Calling Philosophers Names*. Princeton University Press.
- Tell, H. 2011. *Plato’s Counterfeit Sophists*. Hellenic Studies Series 44. Washington, DC.
- Wallace, R.W. 2015. *Reconstructing Damon: Music, Wisdom Teaching, and Politics in Perikles’ Athens*. OUP (και άρθρο στο *The Cambridge Companion to Pericles*).

<sup>5</sup> Για αυτό το θέμα βλ. το υπό δημοσίευση άρθρο μου «Φιλόμυθος αλλά όχι μυθολογικός. Τι δεν μπόρεσε να δει ο Σωκράτης».